

ZAŠTITA MUZEJSKE GRAĐE – TEMELJNE ODREDNICE

Ivo Maroević
Filozofski fakultet
Zagreb

aštita muzejskih predmeta ili građe u muzejima jedan je od osnovnih segmenata muzejske djelatnosti. Složimo li se s Peterom van Menschom, da su tri osnovne funkcije koje pokrivaju cjelokupnu muzejsku djelatnost istraživanje, zaštita (u najširem smislu) i komunikacija (10.

P. van Mensch, 1989.), vidjet ćemo da sama funkcija zaštite predmeta, u svom vrlo širokom značenju, pokriva niz oblika muzejskih djelatnosti niže razine sveobuhvatnosti. Tako pod pojmom zaštite razumijevamo sabiranje predmeta u pravoj realnosti i njihovo donošenje u muzej, preventivne mjere koje provodimo u muzeju osiguravanjem adekvatnog prostora za smještaj prikupljenih predmeta, kurativne mjere koje provodimo na muzejskim predmetima da bismo uklonili posljedice raznoraznih oštećenja, povećali im otpornost i produžili vijek trajanja, te mjere dokumentacije, inventarizacije i svih drugih oblika bilježenja onoga po čemu su ti predmeti značajni, da bi cjelokupni proces zaštite završio brigom za sigurnost predmeta od elementarnih i drugih nepogoda, ratnih razaranja, otuđenja svih vrsta ili vandalizma.

Pokušamo li čitav raspon aktivnosti koje razumijevamo pod zaštitom građe u muzejima analitički sagledati, vidjet ćemo da na prvo mjesto valja staviti trajni oblik zaštite muzejskih predmeta koji proizlazi iz osnovne funkcije muzeja, a to je stvaranje nove muzealne realnosti, koja će se po nizu svojih fizičkih i duhovnih odrednica razlikovati od realnosti u kojoj su predmeti proveli čitav svoj dotadašnji život. Taj oblik zaštite predmeta od socijalne istrošenosti i ugroženosti u realnom svijetu izdvajanjem u muzejsku realnost, na određen način i poseban oblik valorizacije predmeta, koji su u sebi, tijekom svoga trajanja, sakupili odnosno stekli niz osobina koje zajedničkim imenom zovemo muzealnost.

Moramo se barem nakratko osvrnuti na ono što je istaknuo Peter van Mensch govoreći kako predmeti koji egzistiraju u realnom svijetu a, naravno, i u muzejima imaju više različitih identiteta s kojima kao muzejski predmeti kasnije sudjeluju u muzejskoj komunikaciji. U prvom je redu to konceptualni identitet ili identitet predmeta u fazi nastajanja, kad nastaje združivanje ideje i materijala i u procesu geneze do opredmećivanja ideje u materijalu kroz oblik. Kad se predmet stvori, on preuzima i dobiva svoj stvarni identitet koji se uglavnom sastoji od jednog materijalnog i drugog nematerijalnog dijela. Materijalni dio čini strukturalni, a nematerijalni dio funkcionalni identitet. Strukturalni identitet konstantno mijenja svoja obilježja kroz funkciju i promjenu funkcionalnog identiteta. Tako oni združeni dovode predmet do stanja zbiljskog identiteta ili identiteta realnosti trenutka, kad se mi suočavamo s predmetom, kad očitavamo njegove vrijednosti i kad ga prenosimo u muzej (10. P. van Mensch, 1989.). Čitav tijek života predmeta rastegnuto između konceptualnog ili stvarnog i zbiljskog identiteta, koji se i u muzeju pomiče tijekom vremena, jer se i u muzeju događaju promjene strukturalnog i funkcionalnog identiteta predmeta, potencijalno je bogatstvo mogućnosti komuniciranja muzejskog predmeta s javnošću.

1. Zaštita predmeta prenošenjem u muzej

Zaštita odabranih predmeta u ovom kontekstu i njihovo pretvaranje u muzejske predmete znači zapravo uočavanje i odabir onih predmeta u svijetu koji nas okružuju, koji imaju vrlo bogati zbiljski identitet, odnosno onih predmeta kojima zbog socijalne istrošenosti u realnom svijetu prijete realna opasnost od propadanja. Stoga akcije prikupljanja, istraživanja ili darivanja predmeta dokazuju da pomoću njih u muzejsku zbilju, u sastav muzejskoga zbirnog fonda ili muzejske građe, dolaze raznovrsni potencijalni muzejski predmeti. Jedni su istrošeni, drugi odbačeni, treći pronađeni arheološkim ili sličnim metodama koje omogućuju da se čitav jedan svijet koji je prestao postojati i funkcionirati odjednom vrati u našu svijest, da pomoću njega stječemo nova iskustva i širimo spoznaju o njemu. Takvi, socijalno istrošeni, odbačeni i vremenom pregaženi predmeti nalaze svoje mjesto jedino u zbirkama i muzejima, jer tamo stječu novi identitet. Ostali su još u funkciji, ali im je funkcija ili izmijenjena ili takva da bi njihovo dalje sudjelovanje u toj funkciji otežalo i dovodilo u pitanje njihovu fizičku egzistenciju. Takvi su, recimo, predmeti koji su u upotrebi u stanovanju ili industriji, u javnim objektima ili crkvama, koji su zbog niza promjena načina života, promjena tehnoloških procesa ili zbog promjena liturgijskih propisa ili bilo kojih drugih promjena dovedeni u stadij problematičnog funkcioniranja, pa ih valja pohraniti u muzej kako bismo ih spasili. Rijetki su pak izuzetno istaknuti, vrijedni i značajni predmeti, koji su zbog svoje istaknute vrijednosti predodređeni da budu smješteni u muzej dok ne izgube vrijednost, kako bi sačuvali vrijednost tog trenutka sadašnjosti.

Zaštita koju pruža muzealna realnost uzrokuje i određenu promjenu značenja predmeta. Predmeti u muzejima više ne obavljaju onu funkciju koju su obavljali u realnosti i stoga, odvojeni od funkcije, u svojem novom zbiljskom identitetu gube onaj dio funkcionalnog identiteta koji su imali kroz prošlost, odnosno pokušavaju ga interpretirati i komunicirati na neki od mogućih načina.

Uz već spomenuti arheološki materijal, i pretežni dio materijala iz prirodoslovnih zbirki u pravilu ne može egzistirati izvan artificijelnog ambijenta muzejskog svijeta. Ti su muzejski predmeti izdvojeni iz prirodne stvarnosti za vrijeme raznih terenskih istraživanja, bilo ruda ili minerala, bilo u specifičnim arheološkim ili speleološkim istraživanjima, ili pak odabirom primjeraka iz biljnog ili životinjskog svijeta koji se u trenutku izdvajanja iz realnosti života umrtvljuju, postaju samo prikazom dijela onoga svijeta u kojemu su živjeli i osim istraživačkog, znanstvenog, dokumentarnog ili interpretacijskog značenja nemaju drugih dodirnih točaka sa živom prirodom iz koje su izdvojeni. Tek pojavni oblik takvih bića i razmjerno mali dio njihova biološkog materijala, koji je sposoban preživjeti u uvjetima nestanka pravog života, kad živa bića postaju predmetima, nalazi svoje mjesto u prirodoslovnim zbirkama i muzejima kao izraziti dokument svjedočenja određenog stanja ili stadija u evolutivnom ritmu razvijanja prirodnog svijeta. Preparati živih bića svih mogućih vrsta postaju predmetima i njihov je stvarni identitet trenutak fiksiranja određenog stanja ili stupnja u razvitku prirodne okoline. Takvi preparati postaju muzejskim predmetima, a ovi su pak oblik zaštite spoznaje o prirodnim fenomenima ili bićima, u trenutku kad smo ih istrgnuli iz njihove prirodne sredine i kad je u njima prestao život.

2. Fizička zaštita muzejskih predmeta u muzejima

Svi ostali oblici zaštite predmeta u muzejima više se ili manje bave nekim od načina stvaranja prikladne okoline za materijalnost predmeta u muzejskim prostorima ili pak načinima direktne intervencije na muzejskim predmetima. Zaštita predmeta u samim muzejima, kada su ovi već izdvojeni iz svoje realne okoline i čuvaju se u muzejskim zbirnama, dakle zaštita u užem smislu, u stvari je zaštita muzejskih predmeta od fizičkog propadanja u muzejskoj realnosti. Ona se uglavnom temelji na zaštiti fizičkih osobina i cjelovitosti muzejskih predmeta i kroz to svoje djelovanje dužna je voditi računa o svakom od tri osnovna sastavna elementa pojedinoga muzejskog predmeta. Prisjetimo li se da smo muzejske predmete analizirali kao jedinstvo materijala i strukture, oblika i načina obrade i njihova značenja ili muzealnosti (7. I. Maroević, 1984.), tada ćemo vidjeti da je svaki od ta tri osnovna elementa moguće razmatrati posebno, u okviru zaštitne brige za muzejski predmet, odnosno vidjeti koja se posebna briga može posvetiti svakom pojedinom od tih elemenata.

a. Preventiva

Gledajući muzejski predmet kao cjelinu, prvenstveni je zadatak sačuvati ga u onoj njegovoj cjelovitosti u kojoj je prisutan kao vrijednost. Stoga se osnovna briga za cjelovitost muzejskog predmeta očituje u nastojanju da se u okviru muzejske stvarnosti stvore takvi uvjeti u kojima će predmet moći nesmetano živjeti, ispunjavajući funkciju zbog koje je izdvojen u muzej.

Stvaranje povoljnih uvjeta u muzejskoj okolini jedan je od primarnih zadataka zaštite muzejske građe. Ono se očituje u kvaliteti arhitekture u koju su smještene muzejske zbirke, s time da se tu misli na cjelokupnost muzejskih prostora i sadržaja: na spremišni i izložbeni prostor i na prostor za potrebna istraživanja. U okviru tako zadanih parametara arhitekture nužno je osigurati kvalitetne kriptoklimatske uvjete, dobar i stabilan odnos temperature i relativne vlage zraka i dobru zaštitu muzejskih predmeta od svjetla i zagađenog zraka. Ti su uvjeti temeljna pretpostavka prevencije, odnosno sprečavanja pojave mnogih oblika propadanja muzejske građe, koji se mogu javiti. Osiguranjem stabilne kriptoklimatske okoline sprečavaju se fizička naprezanja materijala i pojave mnogih oblika korozija uzrokovanih vlagom, a ograničavanje izlaganja muzejske građe djelovanju svjetla sprečava razne oblike fotokemijskog razaranja pretežno organskih materijala. Isto je toliko važno i sprečavanje djelovanja zagađenog zraka na muzejsku građu, što se postiže time da arhitektonski okvir muzejskih zbirki bude ujedno i prepreka za sve vrste štetnih plinova i krutih čestica kojima obiluje današnja, u prvom redu gradska atmosfera visoko industrijskog i automobilskog doba u kojem živimo (13. G. Thompson, 1978.). Trajnost materijala, strukture ili tehnologije izrade pojedinoga muzejskog predmeta ponajviše se osigurava dobrom prevencijom. Međutim, u okviru prevencije, osim kriptoklimatskih i ostalih uvjeta kvalitete prostora, ulazi i redovito održavanje muzejskih predmeta, gdje se stalnim pregledima, kontrolom i poduzimanjem elementarnih mjera za održavanje čistoće i mjera protiv zagađivanja, zaraze ili djelovanja drugih bioloških nametnika u muzejskom ambijentu, nastoje eliminirati uzroci oštećenja prije nego što se pojave.

b. Zaštita materijala

Tek se nakon toga pristupa kurativnim mjerama kojima se fizički zadire u materijal i strukturu muzejskog predmeta.

Elementarni i najneutralniji oblik fizičkog zadiranja je konzerviranje, odnosno učvršćivanje struktura i materijala unošenjem novih materijala u postojeće strukture, koji pomažu čvrstoći oslabljenih muzejskih predmeta, nastojeći da se postojeći materijal ili struktura poboljšaju na način da im se ne mijenja zatečeni oblik kako bi što duže mogli obavljati svoju primarnu muzeološku funkciju. Konzerviranje se veže na osposobljavanje muzejskih predmeta za istraživanje i izlaganje. U mnogim muzejima konzerviranje je zaključni čin direktne intervencije u materijal muzejskih predmeta.

Međutim, u nekim muzejima i kod neke vrste muzejske građe provodi se složeniji postupak što ga zovemo restauriranjem, kod kojega već ulazimo u sferu oblika i načina obrade materijala. Restauratorskim postupcima uz konzerviranje osnovne strukture dodajemo i one dijelove oblika ili struktura koji su stjecajem okolnosti dotičnom muzejskom predmetu nedostajali ili su se izgubili tijekom njegova života prije dolaska u muzej. Stvaramo određenu oblikovnu integraciju i svojevrsnu interpretaciju, povezujemo krhotine razbijenih predmeta u cjelovite predmete (posebice u arheologiji), nadopunjujemo predmete dijelovima koji im nedostaju, kako bismo stvorili određene sadržajne ili estetske cjeline, razdvajamo povijesne slojeve, odvajamo preslike na slikama. Drugim riječima, prelazimo s direktne zaštite materijala i struktura u intervenciju koja zadire u oblik i način obrade, kroz to i u značenje koje tada preuzima značajke interpretacije vremena u kojem je određeni zahvat proveden (9. Manual., 1984.). Spomenimo samo problem patine, retuša, obnavljanja pozlate ili polikromije ili pak nekih od elemenata presudnih za izgled predmeta.

Dakle, cjelokupna zaštitna intervencija u muzejima, od prevencije do restauriranja, gotovo da se u cijelosti odnosi na zaštitu stvari, strukture i tehnologije muzejskih predmeta.

c. Zaštita oblika

Govorimo li u razmatranju zaštite muzejskog predmeta izdvojeno o obliku kao o sastavnom elementu muzejskog predmeta, vidjet ćemo da je on nužno usko vezan uz materijal tog predmeta. S obzirom na već spomenute identitete, velikih intervencija u oblik i način obrade oblika kod većine muzejskih predmeta neće biti. Zaštita oblika kao izdvojenog elementa, bude li on u opasnosti, u pravilu će se obavljati izradom kopija ili modela, u kojima ćemo nastojati fiksirati određeni vremenski trenutak u životu predmeta i njegov izgled u tom trenutku.

Dosta se često izrada kopija, i to vjernih kopija, muzejskih predmeta primjenjuje u komunikaciji predmeta s publikom. Takva kopija služi za izlaganje da bi se original mogao čuvati u kvalitetnijim uvjetima. Sve vrste muzejskog materijala nisu pogodne za izradu kopija, već samo neke. To se prvenstveno odnosi na trodimenzionalne predmete, elemente prirodnih diorama, skulpturu, predmete umjetnog obrta, zlatarstvo ili novac, dok mnogi drugi predmeti to ne omogućuju. Model, umanjeni ili uvećani, također je sredstvo posredne zaštite oblika predmeta i može poslužiti kao izvrsno edukativno sredstvo, kako bi se sagledala cjelovitost nekog predmeta koji je sačuvan u fragmentu, pa se tada pomoću modela interpretira oblik i način obrade predmeta kao cjeline. Modeli stvari i građevina koji žive izvan muzejske realnosti

primjenjuju se u muzeju kao element interpretacije, a ne zaštite. Dakle, zaštita oblika, ako nije direktno vezana uz materijal autentičnog predmeta, provodi se kopiranjem uz posredovanje drugih materijala, imitacijom autentičnih oblika ili pak modeliranjem u drugome mjerilu.

d. Zaštita značenja

Zaštita značenja svodi se isključivo na činjenicu da je značenje, ili u ovom slučaju muzealnost, ugrađeno u jedinstvu materijala, oblika i značenja pojedinoga muzejskog predmeta i da prema tome svako zadiranje u promjenu bilo kojeg od tih elemenata zadire i u promjenu značenja – muzealnosti. Stoga, budući da je značenje zapravo rezultat interpretacije konceptualnog identiteta – dakle, onih duhovnih snaga koje su djelovale prilikom nastajanja nekoga muzejskog predmeta – i istodobno raznoslojno dešifriranje njegovih povijesnih značajki i svih oblika njegovih ostalih identiteta, to se zaštita značenja u prvom redu očituje u dokumentaciji, koja je prisutna i u svim drugim oblicima zaštite, ali nije toliko važna. Značenje se dokumentira prvenstveno bilježenjem interpretacije vrijednosti i značenja predmeta, zatim dokumentacijom muzealnosti ili onih vrijednosti koje su očitane u predmetu i po čemu se smanjuje polje njegove muzealne neodređenosti, a povećava polje muzealne određenosti (7. I. Maroević, 1984.). Tek s dokumentacijom, i to onom temeljnom muzejskom dokumentacijom, zatim publiciranjem i izlaganjem predmeta uz adekvatno tumačenje, stječemo predodžbu o značenju pojedinoga muzejskog predmeta i ta se predodžba ugrađuje u opće znanje pojedine sredine, a u konačnici i čovječanstva u cjelini. Mogućnost dinamičnog mijenjanja i dopunjavanja značenja posebna je kvaliteta muzejskih predmeta.

e. Dokumentacija

Da dokumentacija nije vezana samo uza zaštitu značenja muzejskog predmeta možemo se uvjeriti apliciramo li je na zaštitu oblika. Već se elementi kopije, makete, modela ili rekonstrukcije mogu smatrati oblikom dokumentacije, koji u određenom trenutku može prerasti i preuzeti mjesto izložka. Zato dokumentaciju oblika provodimo prvenstveno njegovom vizualizacijom u drugim medijima, snimanjem onih elemenata oblika po kojima neki predmet postoji i po čemu je vidljiv i prepoznatljiv za posjetioce ili stručnjake. To znači da neki muzejski predmet, čak kad se izgubi ili nestane, možemo pomoću dokumentacije i dalje nositi u svijesti, uzimati u obzir njegovu vrijednost i njegov oblik i pratiti ga u vizualiziranom obliku na papiru, filmu ili magnetskoj vrpici. Tada dokumentacija preuzima na sebe dio značenja izvornoga muzejskog predmeta.

Dokumentacija nam najmanje pomaže u zaštiti materijala ili stvari od koje su načinjeni muzejski predmeti. Ona nam tu služi da bilježi analitičke procese registriranjem vrsta materijala, njihovih značajki ili međusobnih odnosa, pri čemu se preciznim analitičkim postupcima trudimo da utvrdimo od kojih materijala je muzejski predmet sazdan i koje su njihove značajke. Ta nam analitika i dokumentacija više služe za upoznavanje s materijalnom strukturom muzejskih predmeta i utvrđivanje uzroka oštećenja i načina uklanjanja njihovih posljedica, nego što bi bila oblik neposredne zaštite predmeta. Naravno, to ne znači da je dokumentacija te vrste nepotrebna ili neiskoristiva u procesima zaštite.

Rezimiramo li ukratko, vidjet ćemo da uloga dokumentacije u zaštiti predmeta u muzejima postaje sve važnijom i to potrebnijom što se više udaljavamo od materijalne strukture predmeta, odnosno da nam je

najznačajnija u zaštiti značenja, a njezino se značenje postupno smanjuje kako idemo prema dokumentaciji materijala i struktura. Dok su izvorna materija i oblik muzejskog predmeta sačuvani, oni su sami po sebi dokument, a dokumentacija je sekundarni oblik i njihova projekcija.

f. Rukovanje muzejskim predmetima

Zaštitu predmeta u muzejima nužno je ostvarivati u direktnom dodiru, a posebice prigodom pažljiva svakodnevnog rukovanja predmetima i njihovim povremenim tretmanom. Predmetima se rukuje u muzejima od trenutka njihova prikupljanja na terenu do izlaganja na izložbi. Rukovanje predmetima u transportu traži posebnu pozornost. Transport predmeta u muzeju može biti raznolik: od mjesta nalaza do mjesta čuvanja, unutarnji transport kod proučavanja predmeta u studijskim depoima ili kad se predmet premješta iz jedne prostorije u drugu zbog potrebe proučavanja, posebni interni transport za izlaganje na izložbama ili za prijenos u restauratorske radionice, vanjski transport kod organiziranja velikih izložaba kad se muzejski materijal premješta iz jednog mjesta u drugo, te niz drugih vrsta i oblika transporta kod kojih se predmet pomiče sa svog mjesta i prenosi u drugu okolinu (12. N. Stollow, 1987.). Predmetima se rukuje kod spremanja i održavanja u spremištima, a u tu kategoriju ulazi i rukovanje predmetima na izložbama. Sve zajedno zahtijeva takvo ponašanje s muzejskim predmetima u funkcioniranju muzejskoga radnog procesa da se maksimalno čuvaju i da se prema njima korektno odnose i posjetioci i muzejsko osoblje, kao prema vrijednostima koje valja posebno čuvati.

g. Etika postupka

U smislu ispravnog odnosa prema zaštiti muzejskih predmeta razvila se posebna etika postupka s muzejskim predmetima. Ona je definirana i u nekim međunarodnim dokumentima. Postoji temeljni kodeks profesionalne etike u muzejima koji je donio ICOM 1986. godine u Buenos Airesu, a koji se dobrim dijelom odnosi na zaštitu muzejskih predmeta u muzejima (4. ICOM Code of..., 1986.). Pojedine su struke i zemlje donijele posebne etičke kodekse za konzerviranje i restauriranje muzejskih predmeta (1. A Code of..., 1980.). Osnovna je etička pretpostavka da se rad s muzejskim predmetima dopušta jedino educiranom profesionalnom osoblju. Primjerice, jedino se ljudima koji su osposobljeni za rukovanje muzejskim predmetima može dopustiti da se o njima brinu i njima manipuliraju. Uz to etika odnosa prema predmetima kao osnovno pravilo postavlja uvažavanje svih triju osnovnih odrednica muzejskog predmeta – materijala, oblika i značenja, i napokon poštivanje cjelovitosti predmeta kao nosioca poruka i informacija.

Ta se etika odnosa prema muzealijama odnosi na sve stupnjeve i oblike intervencija, od preventivne zaštite preko redovitog održavanja do preparatorskih, konzervatorskih i restauratorskih postupaka i u svakom je od njih vrlo jasno razlučena uloga kustosa i drugog stručnog osoblja koje se brine za fizičku egzistenciju muzejske grade.

Kustos je osnovni čuvar muzejske zbirke i predmeta u njoj i, da bi ih mogao čuvati, on mora razumjeti fizičke osobine predmeta i njihov odnos sa značenjem predmeta, mora znati očitati utjecaj fizičkog stanja na opstojnost i promjenu značenja predmeta i mora znati da se ponašanje predmeta razlikuje i mijenja ovisno o položaju i smještaju predmeta (je li on u spremištu, u transportu ili na izložbi). Stoga je kustos odgovoran za poduzimanje svih potrebnih mjera da se osigura ispravno rukovanje predmetima od strane educiranog osoblja, ispravno

deponiranje i uskladištenje, s time da muzejski predmeti budu lako dostupni i da se smanji mogućnost oštećenja predmeta manipulacijom, kao i za kvalitetno izlaganje u kojemu će se maksimalno smanjiti rizici kojima su predmeti izloženi. Napokon, da održavanje predmeta bude takvo, da neće zahtijevati nikakve posebne kurativne mjere (5. Introduction to..., 1985.) ili ih smanjiti na minimum.

Međutim, sve će ove direktne zaštitne mjere poduzimati konzervatorsko i tehničko osoblje, koje će isto tako uspostaviti svoj vlastiti etički odnos prema muzejskim predmetima, ali u smislu neposrednog odnosa prema njihovoj fizičkoj strukturi i oblikovanju. U nužnoj i neposrednoj suradnji s kustosima rješavat će se oni problemi kod kojih dolazi u pitanje primarna cjelovitost predmeta, odnosno gdje se javlja mogućnost da se intervencijom izmijene primarni kvalitativni odnosi između materijala, oblika i značenja predmeta ili, drugim riječima, da se uspostave neki novi odnosi ako to priroda muzejskog predmeta dopušta i ako to istraživanje predmeta omogućuje, a time da se bitno ne naruši osnovna dokumentarna vrijednost i cjelovitost muzejskog predmeta.

I napokon, pojavljuje se etika tretmana koja je najočitija kod konzervatorsko-restauratorskih radova, i to ne toliko kod onih radova koji su usmjereni prema preventivi i redovitom održavanju, koliko u zaštitnim radovima konzerviranja i restauriranja muzejskih predmeta. Prvenstveni etički zahtjev je profesionalna kompetencija osoblja koje provodi neposredne zaštitne mjere i adekvatnost opreme koja se upotrebljava za tretiranje predmeta. U izuzetnim okolnostima mogu se, kao recimo kod pružanja prve pomoći nakon elementarnih nepogoda, ti kriteriji eventualno nešto olabaviti, no i u tom slučaju oprema i osoblje moraju biti na razini zahvata koji se provodi.

Drugi isto tako važan etički princip je da tretman mora biti povratan, što će reći da se predmeti moraju moći bez poteškoća vratiti u stanje prije tretmana. U praksi to znači da ćemo muzejske predmete tretirati samo onim provjerenim materijalima koje smo u stanju izvući iz materijala predmeta, bez oštećenja njegove primarne strukture, ako se pokaže da su oni na bilo koji način štetni ili da mogu negativno utjecati na osobine muzejskog predmeta. Nadalje, tretman ne smije izmijeniti karakter predmeta, već mora očuvati sve one osobine, od cjelovitosti do detalja, koje će moći interpretirati značenje muzejskog predmeta u odnosu na njegovu fizičku egzistenciju. U ovom je slučaju izuzetno važna puna povezanost i suradnja kustosa s konzervatorskim osobljem.

Etika nalaže i dokumentiranje odnosa između izvornog stanja muzejskog predmeta i svih promjena koje su na njemu posljedica konzervatorsko-restauratorskog postupka, kako bi se smanjile moguće nepoznanice u nekom budućem nepredvidivom postupku, odnosno kako bi se mogao precizno utvrditi stupanj izvedene intervencije i njezina dimenzija ili opseg. U muzeju je to izuzetno važno za praćenje ponašanja muzejskih predmeta i za ispravno tretiranje u nekim budućim zgodama njihova daljeg života unutar muzejskog ambijenta.

Već smo rekli da se mora respektirati cjelovitost predmeta i da etika konzervatorskog postupka zahtijeva isti stupanj pažnje prema svim predmetima, bez obzira na njihovu kategoriju i važnost, jer su svi oni na određen način dokumenti realnog svijeta i predmeti kulturne baštine. Posebni uvjet u tretmanu muzejskih predmeta jest nužnost da se s namjeranim i poduzetim tretmanom moraju složiti kustos i vlasnik predmeta, jer će oni kasnije izlaganjem i komuniciranjem, odnosno korištenjem tog predmeta, interpretirati i onaj dio tretmana koji je specifičan i koji je eventualno uzrokovao neke promjene na samom predmetu (1. A. Code of ..., 1980.).

U etičkim standardima postoji još niz odredaba koje su rezultat iskustva i razvika tehnologije tretiranja muzejskih predmeta i odnosa prema njima. Stoga je i primjenjivanje etičkih pravila u tretmanu muzejskih predmeta isto tako proces koji se razvija i koji dobiva sveudilj nove komponente, s time da osnovni etički principi ostaju gotovo u pravilu nepromijenjeni.

b. Metodološki pristup

Razmotrimo li sada metode, odnosno metodološki red stvari u zaštiti muzejskih predmeta, tada ćemo se složiti da se na prvome mjestu, uvijek i u svakom logičnom pristupu zaštiti predmeta, nalazi izučavanje uvjeta i uzroka oštećenja. Takvo izučavanje nužno traži visoko profesionalan pristup, jer tek utvrđivanjem pravih uvjeta života muzejskih predmeta i uzroka njihova oštećenja možemo pristupiti njihovom djelotvornom uklanjanju. Izuzetno je nepovoljno i nekorisno uklanjati posljedice ako nismo uklonili uzroke. Stoga u utvrđivanju uzroka oštećenja muzejskih predmeta razlučujemo dva važna aspekta. Jedan se odnosi na tretman predmeta koje smo u muzej donijeli iz okolnoga svijeta, gdje je utvrđivanje uzroka oštećenja potrebnije da bi se odabrao ispravan tretman za uklanjanje posljedica nego što bi to bilo presudno za kasniji život predmeta. Međutim, drugi se pristup očituje u tretiranju predmeta koji se već nalaze u muzejskoj okolini, gdje nam je izučavanje muzejske okoline kao uzročnika oštećenja muzejskih predmeta i njezino unapređivanje presudno za utvrđivanje potrebnog tretmana.

Idući stupanj u metodološkom pristupu je kontrola, koliko kontrola uvjeta u kojima muzejski predmeti žive u muzejima, toliko i kontrola njihova stanja. Odgovornost je kustosa i njegova osoblja da stalno i pravodobno kontroliraju stanje predmeta, jer se samo tako mogu na vrijeme uočiti različita oštećenja, osobito ona koja su posljedica djelovanja stalnih vanjskih faktora na koje muzej teško može utjecati ili pak onih vanjskih faktora koji se povremeno pojavljuju a mogu se detektirati jedino pravodobnom kontrolom.

I napokon, posljednji stupanj metodološkog pristupa je organizacija ili, drugim riječima, organizirani oblik ljudskog djelovanja na zaštiti muzejskih predmeta. Ona je raznolika – od organiziranja zaštitnih konzervatorskih jedinica u muzejima preko organiziranja mnogih specifičnih oblika, vrsta i razina konzervatorskih i restauratorskih radionica do interne organizacije rada unutar samoga muzeja, u kojoj se podjelom poslova i zadataka određuje odgovornost pojedinih ljudi za stanje muzejskih predmeta, a donošenjem posebnih planova ponašanja u slučajevima kad je muzejska građa u opasnosti (bilo od prirodnih katastrofa ili ratnih razaranja, bilo od požara ili drugih nedaća) utvrđuju se posebna pravila ponašanja svih zaposlenih i šire zajednice. Tu je i organizacija cjelokupne mreže muzeja na nekom području, u kojoj treba predvidjeti oblike međusobnog pomaganja muzejskih institucija i osigurati provođenje interdisciplinarnih sustavnih istraživanja, kao i prenošenje najugroženijih predmeta u muzeje, u okviru jedinstvenog sustava brige za pokretnu kulturnu baštinu.

To stupnjevanje metoda (5. Introduction to ..., 1985.), od izučavanja uzroka oštećenja do svih onih organizacijskih oblika koje je čovjek kadar stvoriti da bi zaštitio muzejsku građu, usmjereno je da afirmira svjesno djelovanje čovjeka prema smanjivanju utjecaja onih činitelja koji mogu ugroziti muzejsku građu, s ciljem da ih se dovede na onu razinu na kojoj će ih čovjek moći kontrolirati.

3. Sigurnost u muzejskim zgradama

Posljednji oblik zaštite muzejskih predmeta je sigurnost muzejskih predmeta u okviru zgrade muzeja, odnosno zaštita muzejske građe od svih onih nedaća koje mogu zadesiti arhitekturu u kojoj se muzej nalazi, a s time i muzejske predmete koji su tamo zatečeni. Tu razlikujemo dva moguća aspekta opasnosti za muzejsku građu.

a. Zaštita od prirodnih katastrofa i ratnih razaranja

Jedan aspekt stvari čine oštećenja koja prijete zgradama muzeja od ratnih razaranja ili elementarnih nepogoda i prirodnih katastrofa kao što su potresi, poplave, jaki vjetrovi, klizanja tla, udari groma, požari i sl., a time i muzejskoj građi koja se u tim zgradama nalazi. Osnovni oblik zaštite protiv takvih opasnosti je da se kod definiranja lokacije za muzej vodi računa o kvalitetama i potencijalnim opasnostima mikrolokacije. Iduća mjera zaštite je programiranje i projektiranje muzejskih zgrada da budu otporne na sve spomenute rizike, te da se raspored muzejske građe u spremištima i na izložbama uspostavi tako da se unaprijed eliminiraju ili barem smanje potencijalni rizici. To znači da se, primjerice, kod određivanja položaja spremišta predvidi uklanjanje rizika od poplava i požara i otvori mogućnost evakuacije muzejskih predmeta, da se predvidi takav smještaj težih i lakših predmeta i način njihova izlaganja koji će voditi računa o statičkim značajkama zgrade, posebice kod potresa ili klizišta, da se onemogući poplavlivanje spremišnih i izložbenih prostora i sl.

To isto vrijedi i za muzeje koji su smješteni u vrijednim povijesnim zgradama. Kod njih je situacija puno teža, jer te zgrade ne moraju nužno biti otporne na sve oblike takvih opasnosti, niti u mogućnosti da se tako adaptiraju. Stoga je potrebno provesti mjere da bi se takve zgrade osposobile za određeni stupanj otpornosti na rizike, ali istodobno voditi računa o vrijednosti tih zgrada kako se ne bi umanjila njihova kvaliteta kao kulturno povijesnih spomenika. Tu se djelotvorna organizacija rada i zaštita građe javljaju kao znatno važniji elementi nego što je direktna fizička otpornost građevina.

Stoga bi svi muzeji, a posebice oni koji su smješteni u starim povijesnim građevinama, trebali provesti takve organizacijske mjere zaštite – koje se kreću od izrade djelotvornih i ažurnih planova preko uvježbavanja osoblja do određivanja svih mogućih resursa izvan muzeja za prihvat predmeta nakon evakuacije, za hitnu pomoć ili za sanaciju – kojima bi se negativni efekti mogućih katastrofa sveli na minimum (6. G. B. Jones, 1986.).

b. Zaštita od krađa i vandalizma

Drugi aspekt problema koji je vezan uz muzejske zgrade je sigurnost predmeta glede zaštite vlasništva, što znači sigurnost protiv krađe, provale i otuđenja muzejskih predmeta svih mogućih vrsta ili protiv vandalizma. Tu u pravilu dominira ljudski faktor, a rješenja se postižu organiziranom čuvarskom službom i određenim sustavom tehničkih mjera, koja sežu od brojnih sustava promatranja preko alarmnih uređaja svih mogućih vrsta do fizičkog pričvršćivanja muzejskih predmeta na izložbama i u vitrinama. Od vandalizma se zaštićuje barijerama da potencijalni destruktori ne mogu doći u fizički kontakt s predmetom i oštetiti ga ili destruirati. Čitav je sustav takve zaštite, koji je u muzejima

visoko razvijen, objektivno gledano na rubu interesa kojim se ovdje bavimo, jer su svi oblici zaštite vlasništva i zaštite od vandalizma oblik prevencije.

Ova vrsta sigurnosti muzejskih predmeta nije više predmet zaštite fizičke stukture materijala predmeta i njihove egzistencije, jer muzejski predmeti i u nečijem drugom vlasništvu mogu imati isto tako dobar tretman kakav su imali u muzejima. Ovdje se više radi o zaštiti integriteta zbirke i njezine informativno-komunikacijske kulturno-povijesne uloge, u kojoj jedan muzejski predmet kao dio cjeline čini da i ta cjelina bude kvalitetnijom.

4. Socijalizacija zaštite

Treba spomenuti i novi trend u zaštiti muzejskih zbirki, a to je trend socijalizacije zaštite (10. P. van Mensch, 1989.). On ide za tim da se predmeti što je više moguće štite in situ, na mjestu pronalaska, i da se ne prenose u muzej ako imaju moguću socijalnu sigurnost, već da se, kombinirano sa zaštitom prirodne i kulturne okoline, kao i sa zaštitom kulturno povijesnih spomenika i njihovih ambijenata, razvija svijest ljudi da su tako zaštićene integralne cjeline dio ljudske kulturne baštine i da je u takvim uvjetima mnogo lakše prihvaćati poruke koje potencijalni muzejski predmeti, sada već kao dio cjeline, nude, nego kad ih izdvajamo u izolirane muzejske institucije. Stimulacija života s vrijednim i povijesno ili prirodno slojevitim predmetima, stimulacija ljudi da žive s predmetima u povijesnim ambijentima i u onim ambijentima za koje su dotični predmeti stvarani i mišljeni ili sa živim bićima u prirodnim ambijentima, pravi je oblik socijalizacije zaštite, koja ne umanjuje potrebu za zaštitom u muzejima, već je samo značenjski diferencira. Međutim, svi ti oblici socijalizacije zaštite nadilaze odgovornost muzejskih institucija i pretpostavka su za ozbiljniji pristup zaštiti kulturne baštine u cjelini.

5. Zaključak

I na kraju, ako zaštitu predmeta u muzejima shvatimo kao dio zaštite kulturne i prirodne baštine, tada valja naglasiti da muzeji time obavljaju jedan dio općih obveza tako što preuzimaju svoj dio odgovornosti za onaj dio kulturne pa i prirodne baštine koji se čuva u njihovim spremištima i na izložbama ili je potencijalno prisutan u područjima njihova djelovanja, da time prihvaćaju određeni standard tretmana muzejske građe koji ovisi o opremljenosti muzeja i kompetenciji osoblja, da provede kvalitetnu dokumentaciju koja je jedan od temeljnih oblika zaštite baštine, a time i muzejskih predmeta, da razvijaju svijest u ljudi i među svojim osobljem o ograničenosti kompetencija za tretman muzejske građe samo za onaj dio osoblja koji je dosegao određenu razinu kompetencije svojom profesionalnom osposobljenošću i, napokon, da se trude da u profesionalnom razvitku cjelokupnoga muzejskog osoblja dosegnu onu razinu da kvalitetno štite muzejske predmete. Ostale naglaske muzeji bi trebali stavljati na preventivnu zaštitu, time da osiguravaju kvalitetne uvjete za život muzejskih predmeta, da raspoložu ažuriranim podacima o stanju predmeta i da se neprestano trude da prigodom istraživanja muzejskih predmeta svedu rizik istraživanja za materijal i oblik predmeta na najmanju moguću

mjeru, na taj način da se u istraživanjima prvenstveno koriste nedestruktivnim metodama i da se zadiranje u materijal, strukturu i oblik predmeta svede na najmanju moguću mjeru.

Ako bi se ti uvjeti ispunili, tada bi cjelokupna mreža muzejskih institucija neke sredine mogla prihvaćati odgovornost brige za onu kulturnu baštinu koja je po određenim kriterijima prenesena u muzej, a istodobno bi mogla pružati svoju stručnu pomoć u smislu što šire socijalizacije zaštite. Udružena s mrežom zavoda za zaštitu spomenika kulture, stvorila bi jedinstvenu mrežu institucija koje bi brinule za zaštitu materijalnih dobara koja smo naslijedili kao kulturna dobra prošlosti i o kojima brinemo kao o dokumentima vremena koje je prošlo, a koji nam svojim materijalom, oblikom i značenjem uvijek mogu biti svjedoci vremena iz kojega smo došli, vremena koje udruženo sa sadašnjosti može poboljšati kvalitetu čovjekova življenja u svakom novom vremenu (8. I. Maroević, 1986.). U tome je svrha zaštite kulturne i prirodne baštine, pa i zaštitna funkcija muzejske djelatnosti.

Primljeno: 24. 5. 1991.

LITERATURA:

1. «A Code of Ethics for Conservators», AAM, Museum News, March/April 1980., str. 28. – 34.
2. G. Ellis Burcaw: «Introduction to Museum Work», Part I, Chapters: 10. – 11., AASLH, Nashville, 1975.
3. Bernard M. Feilden: «An Introduction to Conservation of Cultural Heritage», UNESCO, Paris, 1979.
4. «ICOM Code of Professional Ethics», Paris, 1986.
5. «Introduction to Museum Studies», An Extension Course, University of Victoria, 1985., Section III. Conservation,
6. Barclay G. Jones, edit: «Protecting Historic Architecture and Museum Collections from Natural Disasters», Butterworths, London, 1986.
7. Ivo Maroević: «Predmet muzeologije u okviru teorijske jezgre informacijskih znanosti», Informatica Museologica, 1. – 3. (67. – 69.), 1984., str. 3. – 5.
8. Ivo Maroević: «Sadašnjost baštine», Društvo povjesničara umjetnosti i Društvo konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1986.
9. «Manual of Curatorship» Section II: Collection Management, Chapters: 26. – 40., Butterworths, London, 1984.
10. Peter van Mensch: «Museology as a Scientific Basis for the Museum Profession», U: Professionalising the Muses, AHA Books, Amsterdam, 1989., str. 85. – 95.
11. «Problems of Conservation in Museums», ICOM, London, 1969.
12. Nathan Stollow: «Conservation and Exhibitions», Butterworths, London, 1987.
13. Gary Thompson: «The Museum Environments», Butterworths, London, 1978.

SUMMARY

The Protection of Museum Collections Fundamentals

By Ivo Maroević

1. The protection of the object by integrating it into the museum

The permanent form of protection of the object from social dangers and decay is incorporating it into the new museum reality.

2. The physical protection of the objects in museums is the protection from the physical decay in the reality of the museum, and it is based on the protection of the features and the completeness of the object.

a. Prevention

Prevention is essential. The quality of buildings housing the museum collections, of gallery spaces and depots, appropriate climatic conditions and control of temperature and humidity, protection from light and pollution, is of the utmost importance in the prevention of damage and decay. It is also important to keep objects well maintained and regularly check and control their condition.

b. The protection of materials

Primary and most neutral form of the physical protection is conservation; the application of new materials to the existing structures, helping maintain worn out objects without changing the existing forms. Restoration is a more complicated task, involving the reconstruction of the missing or lost parts of the object, and the conservation of basic structure.

c. The protection of forms

The protection of the form of the object is closely connected with the material and is carried out by making copies or models.

d. The protection of significance

Significance is protected by recording the interpretation of the value and significance of the object.

e. Documentation

The object is documented by visualisation in other media.

f. The manipulation with the object

Objects are manipulated in the museum from the moment of acquisition until the moment of display. Handling during transport requires special attention. The correct attitude of the museum staff and visitors is vital.

g. Ethics

The Codex of Professional Ethics of 1986, the ICOM, regulates the protection of cultural heritage treasured in museums, the role of the curators of museums in the protection of the museum possessions, the ethics of treatment etc.

h. Methodology

The primary task is the study of the conditions and causes of damage, control of the conditions in museums and organized action to protect the object through the activities of workshops for conservation and restoration.

3. The Security in the Museum

The security in the museum has two aspects:

a. the protection in case of natural disaster and war

b. the protection from larceny and vandalism, ensured by the staff of keepers and the system of technical measures.

4. The Socialization of the Protection

The socialization of the protection is a new trend in the protection of museum collections, endeavouring to give protection to the object «in situ», in the environment in which it was found, without moving it to the museum.